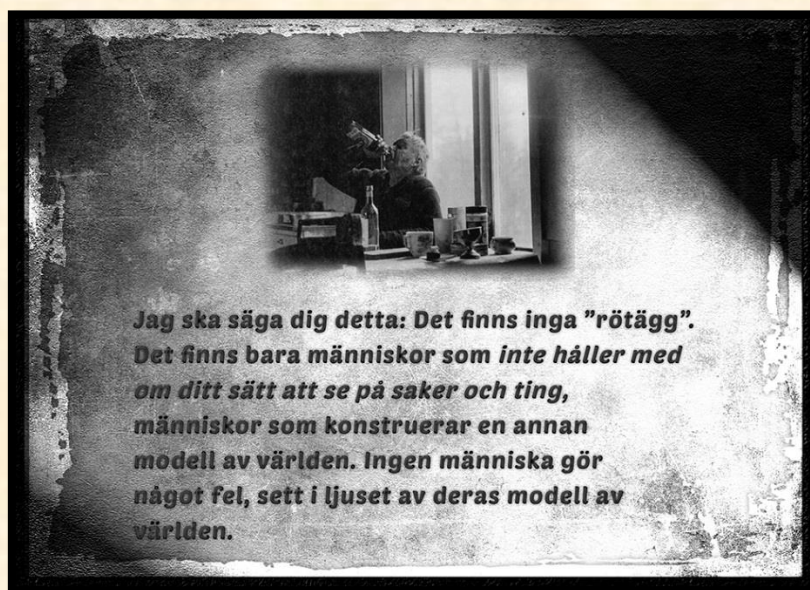

Träkonstnären Martin Stenström

Martin Stenström var inget "rötägg" men han hade definitivt konstruerat en egen och unik modell av *sin* värld som jag här ska försöka beskriva i några enkla rader...

Första gången jag hörde talas om Martin var när min lillasyster Marina föreslog att vi skulle besöka "Jutsa", en liten by – plats, som ligger utanför Gällivare efter vägen till Porjus. Detta var den plats där våra förfäder bott, min farmor och min far hade båda växt upp och bott där under stora delar av sina liv och min farmors far och mor, Signe och Paava Andersson-Viltok var bofasta där under lång tid. Kopplingen till Martin Stenström var den att han som ung kom att tjäna som dräng på den lilla gården i Jutsa, och han föll då för min farmor Ester med vilken han hade ett förhållande med, från och till under många år. Vår far, Öjvind Öhman kom att präglas mycket starkt av Martin under sin uppväxt. De mesta han kunde på både ont och gott hade han lärt av Martin. Ibland vill jag nästan tro att det är Martin som är min riktiga farfar eftersom likheten mellan min far och honom är så slående. Martin lärde även min far att slöjda samefigurer i trä.

Det var på hösten 1995 som jag och Marina åkte till Jutsa för att se om Martin var hemma. Vi hade köpt med oss en liter renat och lite mat, för Martin var alltid törstig... Turen var med oss, Martin var hemma; när vi klev ut ur bilen pekade Marina upp mot ett fönster på vinden och sade: "där blev jag till"... Marina hade tillbringat en hel del tid i Martins stuga och hon kände honom ganska väl. Mig hade han ju aldrig träffat förr och han var lite reserverad mot mig i början, men sken upp när Marina berättade att Öjvind Öhman var pappa även till mig.

Martins hus bestod av lite "hopplock" från här och där, det var påbyggt i etapper, saknade både el och vatten och var väldigt primitivt. Vi gick in i huset och jag kunde knappt tro mina ögon när jag såg den standard som Martin levde i. Men, han var och förblev en mycket enkel man under hela sin livstid. Han trivdes bäst där i sin stuga och jag tror inte att han saknade mycket i livet. Han hade gjort ett val i livet och det valet var att leva nära naturen, att jaga och fiska, dricka lite brännvin, och slöjda för att få lite pengar till sin överlevnad.

Framme vid det stora fönstret fanns platsen där Martin satt och slöjdade sina alster. Det stod några fina påbörjade figurer framme, och synd nog hade han just då inget han kunde sälja till mig.

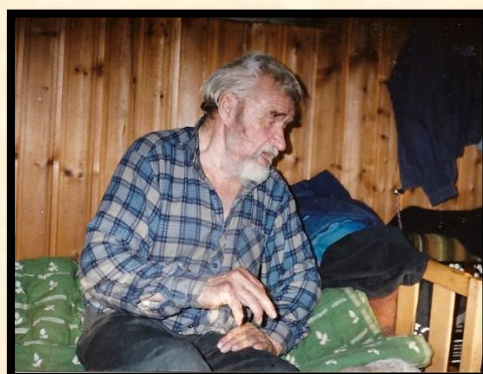
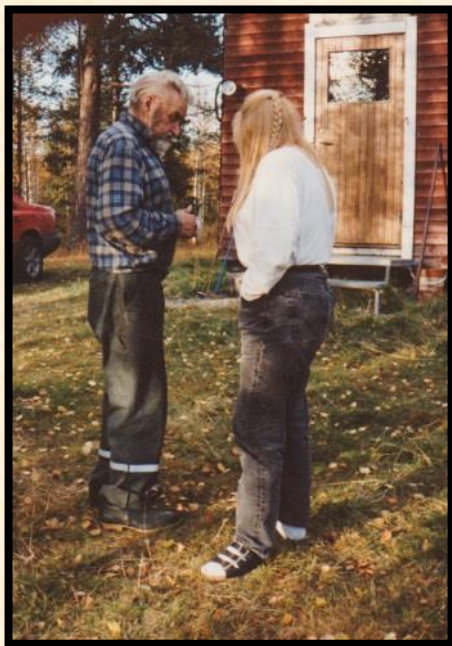

Martin berättade om vår farmor Ester Andersson Viltok, som jag tror var hans stora kärlek i livet: -Jag minns en dag när Ester kom hit, hon hade gift sig i Malmberget med en "rejäl karl" och nu var hon klädd i minkpäls och annat prål. Hon ville bara hälsa på mig och få "något i strupen", men hon

blev kvar hela natten. Ester lär då ha sagt till Martin: -du vet att det är dig jag älskar mest av alla fast jag gift mig med en annan.

Vi blev kvar ganska många timmar där hos Martin, och för mig består detta möte ännu så levande och verkligt. Jag kommer aldrig att glömma det intryck som Martin gav hos mig den dagen, och jag sörjer verkligen över att jag inte hann lära känna honom bättre. Jag vet att i honom hade jag haft en aldrig sinande källa till vetskap om "mitt ursprung" och mina förfäder.

Martin var och förblir en legend inom samisk slöjd men även som den människa han var. Kanske var han inte världens bästa förebild för min far att växa upp med, men jag vet att det arv Martin gav till pappa vad gäller både kunskap om naturen, om skapandet och om enkelheten i att leva ett fritt liv lever kvar även hos mig. Jag lever med exakt samma sinnebilder, samma frihetslängtan och samma behov av att vara ensam som både pappa och Martin värdesatte väldigt högt. Och det är en stor glädje för mig att få vårda detta arv, i det enkla liv som jag numera lever tillsammans med en älskad man och våra två hundar nära naturen.

Bildkällor ovan – egna foton från vårt besök hos Martin 1995.

I ett tidningsreportage i NSD som handlar om en utställning av Martins träskulpturer (jag inte har datumet för troligen på 1990-talet) skriver Kenth Bergmark bl.a. om hur Martin kom till Jutsa och hjälpte till med slåttern tillsammans med min farmor Ester Katarina Andersson Viltok. De fick sedan dottern Maine Stenström tillsammans:

"Gällivare (NSD) En av landets främsta träsnidare, Martin Stenström från Jutsajaure, tillägnas en utställning i Gällivare gamla centralskola. Privatpersoner och Gällivare museum har ställt delar av sina samlingar till förfogande.

Utställningen ska pågå under en månad och Martin Stenström var nöjd med urvalet när han häromdagen besökte utställningslokalen.

– Jag har trivts bästa i skogen, det var nog mycket därför som jag aldrig kom iväg till konstfack en gång i tiden. Men å andra sidan behövde jag inte utbilda mig. För vad skulle dom ha lärt mig, jag kunde ju redan allt och idag är jag den bästa.

Han vill inte prata så mycket om sina träfigurer. Han tycker inte att det är nåt särskilt med att snida.

– Det är talang och har aldrig tyckt att det har varit nåt märkvärdigt. Men det har varit bra att kunna tjäna nån krona, träbitar finns ju överallt.

Karvade

Han minns väl den första träbiten han 'karvade' i, som han säger: -Det var en bondgubbe som jag såg i tidningen. Den var ritad av Albert Engström men det var ingen av koling figurerna.

Då var han en grabb som bodde i Nenäsvaara ute i obygdén några kilometer söder om Dundret.

– Jag kommer ihåg hur vi gick genom skogen och över Dundret för att komma fram till Gällivare, det var en lång väg.

Han har jobbat med skogsavverkning åt olika bolag med lika ofta hjälpt skogsbönderna i de väglösa skogslandet med slätter och andra arbeten. Det var så han hamnade i Jutsa.

– Jag kom förbi från storlule med en grammofon som Jutsa Sven skulle ha. Då sa dom att, 'va bra här kommer våran slätterkarl'. Men jag sa att jag inte ville slå ensam och då följde Ester med till Muddus, ja å så var vi där å sen så blev det att stanna i Jutsa med henne.

Martin Stenström skruvar sig på stolen i hembygdscaféet där han sitter och äter hallontårta.

– Jag har egentligen kommit till Gällivare för att handla. Sen åker jag tillbaka till Jutsa. Här vill jag inte stanna för länge.

På väggen i trapphuset i Gällivares gamla centralskola som nu inhyser turistbyrå och museum plus andra lokaler, finns Erling Johanssons målningar över Gällivares och Malmbergets utveckling och historia.

– Han är duktig, säger Martin Stenström när han stannar till för att granska alla de otaliga figurer som Erling Johansson släppt lös på väggar och tak.

Uppmärksamhet

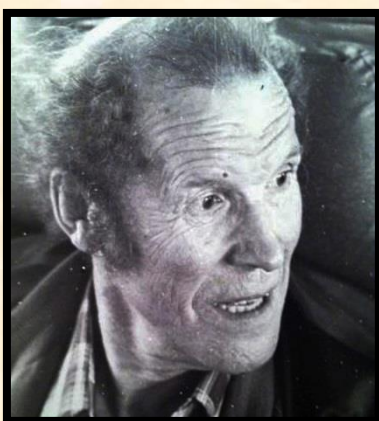
Utställningen besvärar honom lite grann, det blir mycket uppmärksamhet. Ett gott har det dock med sig. Nu får han mer betalt för sina träsniderier. Tidigare gjorde sig många fina förtjänster genom att köpa hans alster för en spottstyver och sedan sälja dem dyrt.

– Visst var det såna som kom och ville köpa men inte ville betala mer än några kronor, men det brydde jag mig inte om. Det gick fort att göra nya”.

Nämnda "Ester" ovan, är min farmor: Ester Katarina Andersson-Viltok.

Bildkälla: Ovan nämnda reportage i NSD.

Nämnda "Jutsa Sven" Sven Andersson Viltok

1998 skrev författaren och fotografen Kurt Kihlberg en bok som heter "Vildmarksliv i Lapponia, denna bok tillägnade han Martin Stenström.

Kurt Kihlberg var väl bekant med Martin, han hade många gånger suttit i Martins stuga och lyssnat till hans berättelser. Kurts pappa – Gösta Kihlberg – hade ofta supit tillsammans med Martin i yngre dagar.

”Martin skojade allt emellanåt om sin våldokumenterade törst. Försökte på intet vis förringa eller bortförklara den – än mindre skämdes han för den. – Min törst är sund och ursprunglig, konstaterar Martin nyktert med ett leende på läpparna och tillägger i samma andetag: kan du begripa, att jag inte vill bli av med den, jag har alltid tyckt om att vara alkoholist?”

Hembränning var ibland en vardags syssla för Martin:

”-Det var någon avundsjuk djävul som anmälde mig. Annars hade polisen aldrig hittat platsen som låg gömd långt inne i skogen. Konstaplarna hällde ut en massa mäsik och färdigvara. Vilket slöseri! Sedan försökte de förstöra apparaten, vilket inte var gjort i en handvändning, för själva kokaren var tillverkad av ett bensinfat av den gamla typen. Poliserna drog då sina tjäns-tevapen och pangade på för fullt – tömde magasinen men det blev bara bucklor i plåten. Till sist tog en av konstaplarna en yxa och lyckades slå upp ett hål, men det lödde jag igen senare, tillägger Martin med ett leende på läpparna. Fast det är ju många år sedan nu, säger han och får något drömmande i blicken...”

Som Martin själv berättade i reportaget ovan var han en självlärd konstnär helt utan skolning, men han berättar i Kihlbergs bok: att i unga år försökte goda vänner få honom ner till Konstfack i Stockholm, allt var packat och klart och hans vänner betalade resan:

”-Men jag ångrade mig – söp upp reskassan och stannade hemma”.

Martin var en intelligent och beläst herre som tyckte om att läsa och följa med i vad som hände ute i samhället:

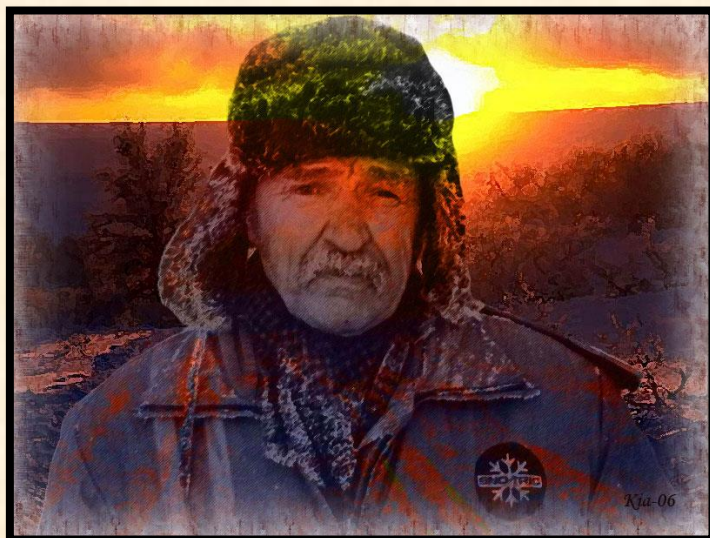
”Det märks att Martin har läst mycket, hans tal är vårdat och koncist med mycket svart humor och självironi. När han svär till ibland är det för att betona – göra sitt raka språk mer konkret. Och när han svär är det ofta mitt i prick – en förstärkning och inte en förflackning av språket”.

På 30-talet levde han som ”luffare” i södra Sverige, där han cyklade omkring i bygderna och fick mat och husrum hos snälla och vänliga människor. Var man i hans ögon en s.k. ”skogskar” hade man en hög rang i Martins världsåskådning:

”Att vara skogskar är det bästa Martin kan säga om en medmänniska. Det innefattar så mycket, ande och kropp i samverkan för att kunna överleva i en hård och ogästvänlig ödemark. Vandra milslångt sommartid – överleva med hjälpa av yxa och kniv, bössa och hund – ta vara på allt som naturen bjuder. Gå på skidor vintertid – övernatta under en gran eller ett vindfälle, en gammal kåta eller en timmerkoja. Att lära sig läsa naturen och fostra sina sinnen till uppmärksamhet var något av ett måste för ett liv i vildmarken; en skiftning på himlen, ett spår i snön var av stor betydelse för en kunnig skogsrännare”.

Kurt Kihlberg avslutar sin fina berättelse med dessa ord:

"Martin Stenströms liv formades och böjdes av en hård natur under tunga villkor i väglöst land – hans konstnärliga gärning har aldrig fått den officiella uppmärksamhet den förtjänar – men hans slöjdalster kommer att leva vidare och i framtiden berätta om en virtuos vars make vi varken förr eller senare har skådat. Och inne i en undanskymd koja i Stubba står ännu en ofullbordad lappkvinna kvar på bordet och berättar om mästarens sista arbete..."

Bortom berg och djupa dalar
bakom myr och ödslig mo
vill jag fara för att söka
hjärtats frid och själens ro

Under höstens mörka skyar
över vinterns vita snö
under vårens gröna hängen
över sommarens blåa sjö

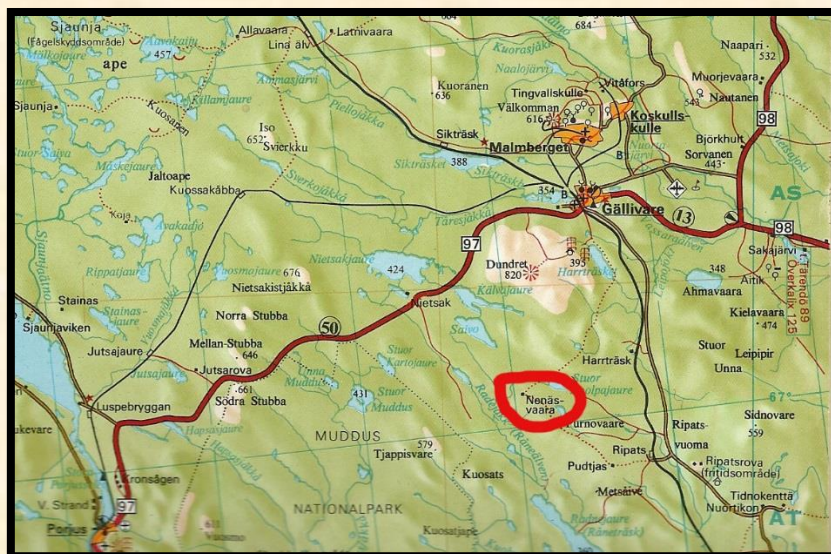
Skall jag åter finna stigen
skall jag hitta än en gång
till mitt ursprung, till mitt hemland,
till min källa, till min sång.
/Dikt av Helmer Grundström (1904-1986).

"Vid 'Svansjön' har jag alltid trivts bäst, sade Martin". Innan vi lämnade Jutsa denna oförglömliga dag 1995 tog jag en sista bild av solnedgången över "Svansjön", precis lika trolsk och hemlig som Martin själv, var den vackra sjön...

Martin Stenström föddes i Malmberget 1912-10-10 och dog 2000-10-30 folkbokförd på Stallvägen 5 i Malmberget. Men efter en svår misshandel (1998?) hamnade han på Gunillahemmet i Malmberget, där han troligen också avled.

Han var son till **Karl Leonard Stenström** född 1872-07-23 vid Selets bruk i Nederluleå, död 1944-02-27 i kyrkbyn Gällivare, och **Elina Åström**, född 1872-02-27 i Ersnäs i Nederluleå, död 1953-04-18 i Vassaraparken Gällivare. 1935-12-12 flyttade Karl Leonard och hans hustru till Nenäsvaara där två av de äldsta sönerna bosatt sig, men 1937 flyttade han tillbaks till Gällivare. Troligen bodde Martin i Nenäsvaara under en längre tid, men han var inte född i byn.

Martin hade syskonen:

Nora Stenström, född 1898-03-20, död 1988-10-18 på Gunilla hemmet i Malmberget. Gift med Oskar Adolf Nilsson född 1898-03-20, död 1953-12-06.

Erik Torsten Stenström, född 1900-05-29, död 1904-07-13 i Gällivare.

Helge Holmfrid Stenström, född 1903-05-29 i kyrkbyn, död 1980-06-09 på Borgargatan 14 B i Gällivare. Gift med Margit Kristine, född 1903-10-06 i Norge, död 1976-07-19 i Gällivare.

Yngve Stenström, född 1905-07-26 i kyrkbyn, död 1995-02-07 på Järnväggsgatan 14 C i Malmberget. Dog som ogift.

Tyra Cecilia Stenström, född 1907-09-12 i kyrkbyn, död 1983-06-13 i Krokebol Sulvik i Arvika. Gift med Nils Torsten Erik Backlund, född 1903-06-21, död 1972-02-06.

Disa Dagny Elvira Stenström, född 1910-08-02, död 1994-07-13 på Gällivarevägen 2 i Malmberget. Gift med Karl Johan Emanuel Sundvall, född 1907-12-05, död 1962-06-07.

Anna Elisabet Stenström, född 1915-06-19 i Malmberget, död 1999-12-04 på N. Kungsallén 45 i Malmberget. Gift med Ernfrid Engelbert Hedman, född 1910-01-21, död 2000-12-15.

I fadern Karl Leonard Stenströms antavla fanns många skickliga smeder som verkat både vid Selets bruk och i Meldersteins bruk i Råneå. Martins farfar Lars Erik Stenström (f. 1839) var den som flyttade från Nederluleå och Selets bruk upp till Malmberget för att arbeta som gruvarbetare.

Martins mor och far

På sin mammas sida hade Martin många av sina anfäder i byarna i Nederluleå församling, men hans morfars far: Carl Olof Westman, flyttade från Stockholm till Selet troligen tillsammans med krigsrådet A.G. Hasenkamp vilken år 1820 stod i spetsen för Selets bruk. Carl Olof finns i mantalsslängderna för Selets bruk den 11 januari 1820 noterad som "betjänt". Men han kom sedan att arbeta vid bruket i Selet och gifta sig med en kvinna som var dotter till en smed Anders Landfors vid Meldersteins bruk. Martins farmors far var en smed med namnet Bruse som kom från Anafors bruk i Säfnäs i Dalarna. Martins farfars farfars morfar var en skicklig smed från Norrahammar i Jönköping med namnet Henrik Hansson Holst (1707-1783).

Det finns även en hel del släkt på Martins farmors och farfars sida som kommer från Överkalix och även Prästhalm i Råneå.

Martins ff fm mf mm far: Johan Nilsson Burman (1628-1698) leder bakåt i tiden till den berömda och omtalade "Bure släkten" som det finns mycket skrivet om på internet.

Källa: Vildmarksliv i Laponia av Kurt Kihlberg. Förlagshuset Nordkalotten 1998. ISBN: 91-972178-1-6

I boken finns många fina bilder av Martin i olika miljöer.